

# Institucionalizacija i emancipacija

Priradio urednik

Borba za pravdu | Ka zastupljenosti na međunarodnom nivou | Buđenje „romskog pokreta” – Prvi svetski kongres Roma (1971) | Drugi svetski kongres Roma (1978) | Priznavanje genocida i institucionalizacija politika prema Romima | Prelazak na Istok | Politička participacija na nacionalnom nivou i nivou zajednice | Izazovi saradnje | Perspektive

► Tokom većeg dela XX veka, mere preduzete radi emancipacije Roma ostale su uglavnom izolovani eksperimenti. Veliki broj organizacija osnovan je 50-ih i 60-ih godina, i time je pripremljen teren za „romski pokret” 70-ih godina. Tokom te decenije osnivane su brojne lokalne i nacionalne romske organizacije s različitim ciljevima i učinjeni značajni naponi u smislu političkog predstavljanja Roma na međunarodnom nivou. Od 1989. godine, u nekoliko zemalja istočne Evrope Romi su dobili svoje predstavnike u opštinskim i državnim političkim organima.

## GELEM, GELEM

*Gelem, gelem, lungone dromensa  
Maladilem baxtale Romensa  
A Romale katar tumen aven,  
E carensa baxtale dromensa?*

*A Romale, a Čhavale  
Vi man sas ek bari familija,  
Murdadas la e kali legija  
Aven mansa sa lumnijake Roma,*

*Kaj putajile e romane droma  
Ake vrijama, ušti Rom akana,  
Men khutasa mišto kaj kerasa!  
A Romale, a Čhavale*

## PUTOVAO SAM, PUTOVAO SAM (ĐELEM, ĐELEM)

*Putovao sam, putovao dugim putevima,  
Sreo sam srećne Rome  
O Romi, odakle ste došli,  
Sa šatorima sa srećnih drumova?*

*O Romi, o momci  
I ja sam imao veliku porodicu  
Ubila ju je crna legija  
Dođite sa mnom svi Romi sveta*

*Otvoriše se romski putevi  
Sada je vreme, ustanite Romi,  
Ako se uspravimo, dobro ćemo učiniti!  
O Romi, o momci*

II. 1

„Delem, Đelem” je predložena za zvaničnu romsku himnu na Prvom svetskom kongresu Roma u Londonu 1971. godine. To je danas verovatno najčešće snimana romska pesma. (Gore navedeni tekst na romskom jeziku (romani) na tradicionalnu melodiju napisao je Žarko Jovanović za vreme Kongresa 1971. godine.)

## UVOD

Prve aktivnosti usmerene ka emancipaciji Roma započele su u zemaljama istočne Evrope.

Krajem XIX veka, Lazar Naftanaila prvi je pokušao da uključi rumunske Rome u svoju Asocijaciju bratstva novih farmera („Infratirea Neorustica”). U Bugarskoj, 1905. i 1906. godine održani su sastanci s kojih su romski lideri poslali peticiju nacionalnom par-

lamentu u kojoj traže izbornu pravo za svoj narod, koje im je bilo oduzeto.

Cilj prvih pokušaja načinjenih u Poljskoj i Rumuniji 30-ih godina bio je ujedinjenje njihovih predstavnika u zemlji i osnivanje nacionalne organizacije. Takvi pokušaji, međutim, često su bili neuspešni zbog međusobnog rivalstva i želje za vlašću.

Uz pomoć države, u Sovjetskoj Rusiji je 1925. godine osnovano dobrovoljno društvo „Sveruska unija Ciga-

na”, predvođena Andrejem Taranovom, članom Svesavezne komunističke partije (boljševika) i Ivanom Rom-Lebedevom. Raspuštanje unije 1928. godine nije uticalo na proširenje kulturnih, socijalnih, i obrazovnih aktivnosti koje su tada započete i koje su nastavljene sve do promene državne politike krajem 30-ih godina.

U zemljama Zapadne Evrope slične aktivnosti nisu postojale sve do Drugog svetskog rata.

## AKTIVNOSTI USMERENE KA EMANCIPACIJI ROMA U KOMUNISTIČKIM ZEMLJAMA

*Iako su Romi iz istočne Evrope, posebno iz Jugoslavije, igrali ključnu ulogu u aktivnostima usmerenim ka emancipaciji na međunarodnom nivou, one su uglavnom potekle iz Zapadne Evrope. Razlog za to je, pre svega, činjenica da samo osnivanje i razvoj romskih organizacija u komunističkim zemljama nisu bili mogući bez prethodnog odobrenja i aktivne podrške države i partijskih struktura.*

*„Ujedinjenu glavnu kulturnu organizaciju ciganskih manjina „Ekhipe” („Ekhipe”: na romskom jeziku „jedinstvo”) osnovanu 6. marta 1945. godine u Bugarskoj predvodio je Shakir Pashov, poznati romski aktivista i dugogodišnji funkcioner Komunističke partije Bugarske. „Ekhipe” je osnovala brojne lokalne odbore i objavljivala novine „Romano Esi” („Glas Roma”) (kasnije preimenovane u „Nevo Drom”*

*– Novi put – zajedno sa „Centralnim romskim muzičkim teatrom”). Krajem 40-ih godina politika se drastično promenila i Shakir Pashov izbačen je iz Komunističke partije Bugarske i poslat u koncentracioni logor Belene. Romske novine i teatar su prestali da postoje i lokalni odbori romskih organizacija postali su deo „Otažbinskog fronta” (masovna javna organizacija pod dominacijom Komunističke partije Bugarske). Godine 1957. pokušano je ponovno oživljavanje organizovanog pokreta Roma, međutim, to je ubrzo propalo i Romi su u potpunosti potpali pod okrilje „Otažbinskog fronta”, koji je takođe objavljivao „Novi ciganski život” (do 1988). [II. 3]*

*U Mađarskoj je 1957. godine osnovano Mađarsko cigansko kulturno udruženje („Magyar Ciganyok Művelődési Szövetség”) kome je predsedavala Maria Laszlo. Ona je pokušala da proširi njegove aktivnosti i da ga pretvori u nacionalnu manjinsku organizaciju. Međutim, udruženje je*

## BORBA ZA PRAVDU

Posle 1945. godine, kada većina vlada nije preuzela odgovornost za zločine počinjene tokom perioda vladavine nacističkog režima i nije osećala potrebu da se bavi njegovim posledicama, Romi nisu imali dovoljno jak lobi. Jedino su pojedinačne neromske organizacije ustale u zaštitu ponovo marginalizovane manjine. Njihova borba za pravdu i jednakost, međutim, nije urodila velikim plodom.

Ukidanje osnovnih prava, kao što je to bilo u Nemačkoj gde su Romi (to jest većinom Sinti) bili ignorisani u procesu nadoknade, kao i postojeća diskriminacija, doveli su do osnivanja novih organizacija.

Početkom 50-ih godina u Nemačkoj su osnovane različite asocijacije Sintija, čiji je glavni cilj bio da pomognu onima koji su preživeli nacistički pogrom da povrate svoja prava na nadoknadu i da im pruže podršku tokom suđenja njihovim bivšim mučiteljima. Kasnije, one su proširile svoju aktivnost na borbu za građanska prava i socijalnu jednakost Sintija.

Kamen temeljac u istoriji romske emancipacije bilo je osnivanje Asocijacije nejevreja maltretiranih na rasnoj osnovi („Verband rassisch verfolgter nicht-Juden”) od strane Oskara i Vinzenza Rosea 1956. godine. Iz ove asocijacije 1972. godine nastala je Asocijacija nemačkih Sintija („Verband Deutscher Sinti”), čije su se lokalne i regionalne organizacije na kraju spojile i 1982. go-

dine formirale Centralni savet nemačkih Roma i Sintija („Zentralrat Deutscher Sinti und Roma”). Iako suočena sa izazovima zastupanja svih Sintija i Roma koji žive u Nemačkoj, ova organizacija se efikasno bavila pitanjima nadoknade i zvaničnog priznavanja Sintija i Roma i postala jedno od najuticajnijih predstavničkih tela Roma u Evropi.

Već 1968. godine, nerešeno pitanje statusa nacionalnosti i nejasan status boravka Roma emigranata doveli su do osnivanja Međunarodne komisije za prava Cigana u Hamburgu. Međutim, 1969. godine, planirano stvaranje njihovog jedinstvenog predstavništva u Nemačkoj nije uspelo zbog spornih zahteva romskih delegata, kao i razlika u mišljenjima vezanim za nadležnosti transregionalnog i transromskog odbora.

## KA ZASTUPLJENOSTI NA MEĐUNARODNOM NIVOU

Kao i u slučaju Nemačke, i u Francuskoj je bilo pokušaja ujedinjenja svih grupa Roma koje žive u zemlji u jednu zajedničku organizaciju. Francuska je bila više inicijator procesa samoorganizacije na međunarodnom nivou.

Ionel Rotaru je u Parizu 1960. godine osnovao Svetsku cigansku zajednicu („Communauté Mondiale

Gitane”, CMG ). Iz CMG, koju je raspustila francuska vlada 1965. godine, nastao je „Comité International Tzigane” (CIT). Komitet je, pod predsedništvom Vanka Roude, počeo da prevazilazi postojeće barijere koje su postojale između Roma zbog nacionalnih, verskih i međugrupnih razlika. CIT, koji je tesno saradivao s Romskom evangelističkom crkvom, osnovao je 1952. godine Clement le Cosseca, koji je uspostavio kontakte sa organizacijama u inostranstvu, kao što je „Cigan-

ski savet” u Velikoj Britaniji (osnovan 1966) i „Nordijski romski savet” u Švedskoj (osnovan 1973).

Cilj CIT-a bio je da zaustavi nasilnu asimilaciju i poboljša pravne i socijalne uslove Roma u celom svetu. U tu svrhu koristio je moderne strategije: odnose s javnošću, medijske kampanje, mitinge i lobiranje, kako bi ubedio vlade i javnost da promene njihov način razmišljanja i pomognu Romima da ostvare veći nivo jednakosti. CIT je 1971. godine preimenovan u „Komiteto Lum-

postojalo svega dve godine. Ciganski savet („Ciganyszöveteg”) osnovan je 1974. godine kome je predsedavao Menyherth Lakatos, a 1985. godine nasledio ga je Nacionalni ciganski savet („Országos Ciganytanács”) kome je predsedavao Jozsef Daroczi. Nova romska organizacija bila je aktivni faktor u kulturnoj sferi.

U Čehoslovačkoj romske organizacije postojale su kratko. Unija Cigana-Roma („Zväz Ciganov-Romov”) osnovana je 1968. godine u Slovačkoj i njoj je predsedavao Anton Facuna, a naredne godine u Češkoj Republici osnovana je Unija Cigana-Roma („Svaz Cikanu-Romu”) slična njoj. Dve organizacije postale su jedan „Narodni front” (masovna javna organizacija pod dominacijom komunističke partije). Romske organizacije stvorile su mrežu lokalnih odbora i obavljale aktivnosti u oblasti obrazovanja, poboljšanja uslova stanovanja i obrazovanja romske dece, rešavanja problema romskih žena i promocije

romske kulture. Međutim, one su postojale samo nekoliko godina i ukinute su početkom 70-ih godina.

Situacija u Jugoslaviji bila je specifična. „Romsko udruženje”, osnovano 1969. godine, formiralo je odbore i druga romska udruženja u celoj zemlji. Tokom 70-ih godina postojalo je više od 60 romskih organizacija i njihov broj je stalno rastao. Godine 1986. one su se ujedinile u Uniju romskih asocijacija u Jugoslaviji.

U drugim zemljama istočne Evrope nisu postojali organizovani romski pokreti. U Poljskoj i Rumuniji 70-ih godina pojavilo se nekoliko romskih udruženja, čije su aktivnosti bile ograničene na oblast kulture (organizovane škole i plesne i muzičke grupe Roma, učešće na festivalima i proslavama, itd). Sličnim aktivnostima bavile su se, u širem obimu, desetine muzičkih i plesnih ansambala u Sovjetskom Savezu, a bilo je i sporadičnih primera i u Albaniji.

II. 2 (obezbedili Elena Marushiakova / Veselin Popov)

niako Romano” („Comité International Rom”, CIR) i izdavao je periodični časopis „La Voix Mondiale Tsigane”.

Godine 1971. CIR je formalno organizovao Prvi svetski kongres Roma. Do 1972. godine CIR je objedinjavao 23

međunarodne organizacije iz dvadeset jedne zemlje, uključujući Kanadu i Australiju.

### BUĐENJE „ROMSKOG POKRETA” – PRVI SVETSKI KONGRES ROMA (1971)

Nastanak takozvanog romskog pokreta doveo je do radikalnih promena u ponašanju romskih društava u rešavanju pitanja političke i socijalne stvarnosti: dosta dugo sudbinu Roma definisalo je „spolja” većinsko stanovništvo. Njihovi načini ponašanja kroz vekove odgovarali su takozvanoj lutajućoj zajednici, pošto se odlikovala izbegavanjem sukoba i bekstvom od neodgovarajućih uslova.

Početkom 70-ih godina mala ali adekvatna romska elita, koja je formirana u istočnoj i Zapadnoj Evropi prvi put je pokrenula pitanje Roma u javnosti i suprotstavila se uspostavljenom socijal-

nom i ekonomskom statusu Roma. [II. 2]

Borba za jednakost i društveno priznavanje višeg statusa doveli su do promene načina kojim su se Romi bavili pitanjem njihovog identiteta. Asimilacija većinskom stanovništvu i samonegiranje zamenjeni su jasnom podrškom javnosti i prihvatanjem romske kulture. Integracija nije više zavisila od gubitka kulturnog identiteta. Romi su zahtevali da budu priznati i poštovani u društvu kao Romi. Zajedno s političkim zahtevima, bilo je pokušaja da se istorija i kultura Roma opiše iznutra i da se učine prihvatljivim za nerome.

Formiranje Svetskog kongresa Roma 1971. godine je korak napred za novi politički pokret. Prvo zasjedanje kongresa u Londonu kom su prisustvovali učesnici iz 14 država bilo je odraz potrebe za „međunarodnim jedinstvom”, borbom

protiv socijalne marginalizacije i zajedničkom borbom za pozitivnu budućnost.

Na osnovu postojanja takozvane romske nacije, pesma „Ďelem, Ďelem” predložena je za zvaničnu romsku himnu i kreirana je zajednička zastava. Moto „Opre Roma!” postao je politička krilatica romskog pokreta i njegove borbe za socijalnu pravdu i jednakost. Izabrani su termini „Rom” i „romski” kao zvanični nazivi koji otklanjaju stare predrasude i potpomažu nastanak nove vrste samopouzdanja. Slobodan Berberski je izabran za počasnog predsednika, dr Jan Čibula iz Čehoslovačke za zamenika predsednika, a Gratan Pukson, predsednik britanskog ciganskog saveta, za generalnog sekretara; osnovane su i komisije koje su se bavile pitanjima ratnih zločina, socijalnim i obrazovnim uslovima, kao i jezikom i kulturom Roma. [II. 1, 4, 5]

### DRUGI SVETSKI KONGRES ROMA (1978)

Zasjedanje Kongresa u Londonu dovelo je do otpočinjanja i jačanja aktivnosti vezanih za emancipaciju u celom

svetu, što je rezultiralo formiranjem drugih aktivnih romskih organizacija u Evropi i van nje. Shodno tome, na Drugom svetskom kongresu Roma, koji je održan u Ženevi u aprilu 1978. godine, učestvovalo je najmanje 50 romskih organizacija iz cele Evrope, Sjedinje-

nih Država, Indije i Pakistana. Korak značajan za budućnost bilo je formiranje Međunarodne romske unije (IRU) 1977. godine, koja je objedinila regionalne i nacionalne predstavnike. Narednih godina i decenija, IRU je uspela da izvrši pritisak na vlade da obrate veću pažnju



II. 3  
Shakir Pashov (u centru) sa učesnicima konferencije svih ciganskih organizacija protiv fašizma i rasizma i za promociju kulturnog razvoja ciganske manjine u Bugarskoj, 12-13. mart, 1949. godine.

(iz arhiva Studii Romani, Sofija, Bugarska)



II. 4  
Učesnici na Prvom svetskom kongresu Roma u Londonu 1971. godine pevaju himnu „Delem, delem” (reči pesme Žarka Jovanovića, u belom kaputu). Jan Čibula (prvi s leva) kasnije je postao prvi predsednik Međunarodne unije Roma, a Grattan Puxon (prvi s desna) imao je ključnu ulogu u organizovanju Drugog kongresa. Walsall, 1971. godine. Iza (levo i desno) su Ladislav Demeter, Vanko Rouda i Juan de Dios Ramirez.

(iz Acton / Klimová 2001, p. 159)

na pitanja Roma i da podstaknu Rome da lobiraju s međunarodnom zajednicom i unutar nje. Godine 1979. IRU je primljena u ekonomske i socijalne savete UN kao privatna organizacija.

Međunarodno priznavanje romskog pokreta dobilo je nove podstreke podrškom Indije. Indijski političari radili su na uspostavljanju i jačanju kulturnih kontakata između Roma i njihove zemlje porekla.

Tokom međunarodnog romskog festivala, koji je održan u Čandigarhu, premijer Indije Indira Gandhi primila je delegaciju Roma, izražavajući podršku Roma iz Indije prijemu u organe Ujedinjenih nacija.

## PRIZNAVANJE GENOCIDA I INSTITUCIONALIZACIJA POLITIKA PREMA ROMIMA

Treći svetski kongres Roma održan je u Getingenu 1981. godine. U svetlu aktuelnih kršenja građanskih prava 300 delegata iz 22 zemlje zahtevalo je da se Helsinški akt primeni i na Rome. Još jedan akcenat diskusije koja je započeta pod okriljem Društva za zaštitu ugroženih ljudi („Gesellschaft für bedrohte Völker”) bio je na sudbini Roma za vreme nacional-socializma. Od nemačke vlade je zahtevano da prizna genocid nad Romima i da pripremi odgovarajuće rešenje za problem nadoknade. U sklopu sastanka predstavnika Centralnog saveta nemačkih Sintija i Roma s kancelarom Šmitom (kao i kasnije s liderom opozicije Kolom), ovo zvanično priznan-

je genocida učinjeno je 1982. godine. Kasnije su osnovane i fondacije za nadoknadu i finansiranje organizacija Roma i Sintija.

Ovaj uspeh pozitivno se odrazio na samopouzdanje celokupnog pokreta. Uz to, u periodu između trećeg i četvrtog kongresa (održanog u Varšavi 1990) poboljšanje socijalnih uslova Roma i očuvanje njihovih nacionalnih i manjinskih prava postignuto je u nekoliko zemalja. Na sastancima s predstavnicima različitih institucija UN, UN-ESCO, Evropskog saveta i Evropske komisije, pitanja Roma razmatrana su na sednicama međunarodnih tela. Na ovaj način, bilo je moguće obezbediti one uslove koji su bili potrebni za uspešan rad romskih organizacija. Godine 1986. Međunarodna romska unija postala je član UNICEF-a.

I takozvani Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope, kao deo

Saveta Evrope i Komiteta za ljudska prava Evropskog parlamenta bavio se položajem Roma. Nakon prijema IRU u OEBS 1990. godine, osnovana je Stalna kancelarija za kontakt sa Sintijima i Romima u Varšavi, u sklopu Konferencije 1994. godine.

Tokom Petog svetskog kongresa Roma održanog u Pragu 2000. godine morale su biti izvršene reforme IRU i formirane nove strukture. Usledilo je osnivanje romskog parlamenta, koji je posle toga definisao pravac unutrašnjih i međunarodnih politika IRU. Uporedo s parlamentom, koji je vodeće telo Unije, osnovan je novi izvršni organ u obliku komiteta. Bivši predsednik IRU dr Emil Ščuka izabran je za predsednika ovog komiteta koji je imao 15 članova. Šesti i poslednji svetski kongres Roma održan je u Lancianu, Italija, 2004. godine, na kojem je izabran novi predsednik, Stanislav Stankijević. [II. 6, 7]

## VODEĆA ULOGA JUGOSLOVENSКИH ROMA NA MEĐUNARODNOJ SCENI

*Na međunarodnoj sceni pojavio se živopisan pokret jugoslovenskih Roma. Delegacija iz Jugoslavije imala je aktivnu ulogu na Prvom svetskom kongresu Roma održanom u Londonu 1971. godine. Kongresu su prisustvovali predstavnici iz osam zemalja i učesnici iz mnogih drugih zemalja, među kojima iz dve zemlje istočne Evrope (Jugoslavija i Čehoslovačka). Slobodan Berberski izabran je za počasnog predsednika Kongresa, a na Kongresu je osnovana Međunarodna unija Roma (tada poznata pod imenom RIC), sa Berberskim kao prvim predsednikom ove međunarodne romske organizacije. Prema dokumentaciji Kongresa, jedan od glavnih zadataka novoosnovane organizacije bio je da afirmiše primer Jugoslavije kao države koja u pogledu njenog odnosa prema Romima treba da posluži kao uzor. Kongres je čak usvojio i dve varijante zastave Roma: jednu „zvaničnu“, poznatu kao plavo-zelena zastava sa starom indijskom „čakrom“ u sredini, i drugu, za istočnu Evropu, koja je imala i crvenu zvezdu.*

*Jugoslavija je zvanično pružala stalnu i raznovrsnu podršku međunarodnom pokretu Roma. Godine 1974. Prvi*

*svetski festival ciganske kulture održan je u Čandigarhu, u Indiji, i romsku delegaciju (uglavnom predstavnike iz Jugoslavije) primila je premijer Indira Gandhi. Sastanak je organizovalo jugoslovensko ministarstvo inostranih poslova preko Pokreta nesvrstanih (u to vreme Jugoslavija i Indija su bile vodeće članice Pokreta nesvrstanih).*

*Prvoj fazi razvoja međunarodnog romskog pokreta politika Jugoslavije je pružala značajnu podršku. Država je podržala jugoslovensku delegaciju koja je na prva tri kongresa bila najbrojnija, što je i razlog izbora jugoslovenskih Roma na vodeće pozicije u IRU. Na Drugom kongresu 1978. godine u Ženevi IRU je izglasao novo rukovodstvo – dr Jan Čibula (emigrant iz Čehoslovačke) izabran je za predsednika, a Shaip Yusuf (Jugoslavija) za generalnog sekretara. Na Trećem kongresu IRU 1981. godine Sait Balić izabran je za predsednika (u to vreme je bio član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije), a Rajko Đurić (Jugoslavija) za generalnog sekretara. Vrhunac jugoslovenskog uticaja na međunarodni pokret Roma bio je na Četvrtom kongresu IRU u Varšavi 1990. godine, kada je Rajko Đurić izabran za predsednika.*

II. 5

(obezbedila Elena Marushiakova / Veselin Popov)

Ipak, sama činjenica da su problemi Roma institucionalizovani često ne odgovara samim Romima. Do sada, napredak u realizaciji romskih zahteva ne otežava samo činjenica da ih različite vlade odbijaju nego i to što sami Romi

nemaju jedinstveno mišljenje i stavove. Još uvek postoje ozbiljne interne diskusije o njihovom statusu manjine. Dokaže organizacije podržavaju prepoznavanje Roma kao „neteritorijalne“ nacije ili „transnacionalne“ manjine, druge

zahtevaju da se Romi prepoznaju kao nacionalne ili etničke manjine. Radi budućeg napretka, mora se naći kompromis između članstva koje se zalaže za nacionalni i onog koji se zalaže za transnacionalni status.

## PRELAZAK NA ISTOK

U Zapadnoj Evropi su se od 70-ih godina pa na ovamo pojavile brojne nevladine organizacije, koje su se same finansirale od članarine, dok su pojedine finansirale državne vlasti. Većina ovih asocijacija je bila i ostala fokusirana na ljudska prava, kulturna ili obrazovna pitanja. Posebno u Francuskoj i Velikoj Britaniji njihova pažnja je uglavnom bila koncentrisana na probleme s kojima su se suočavali romski nomadi, kao što je neprijateljstvo većinskog stanovništva, nedostatak odgovarajućih lokacija za karavane i obrazovni problemi. Do danas, organizacije u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Nemačkoj, Skandinaviji i drugim zemljama ostvarile su brojne rezultate. Autohtonim Romima je, npr. dodeljen status nacionalne manjine

s posebnim pravima u Austriji (1993), u Finskoj (1995) i u Nemačkoj. U mnogim zapadnim zemljama, uglavnom zbog relativno malog broja Roma koji su živeli u njima, prioritet aktivista nije bila afirmacija njihovih političkih predstavnika.

Na inicijativu Unije Roma i Sintija u Hamburgu (osnovane 1980) osnovani su EUROM i nešto kasnije Romski nacionalni kongres (RNC), koji je danas zajedno sa IRU druga glavna međunarodna organizacija Roma, koja se prioritarno bavi priznavanjem Roma kao evropske manjine i usvajanjem „Povelje Roma“ u međunarodnim organizacijama u kojoj bi zvanično bila utvrđena romska prava.

U centralnoj i istočnoj Evropi, osim pojedinačnih aktivnosti u gore navedenim gradovima, proces emancipacije Roma odložen je za još nekih dvadeset godina. Podstaknute političkim promenama posle 1989. godine i nakupljenim

urgentnim potrebama populacije koja se nalazila pod ogromnim ekonomskim pritiskom, formirane su regionalne i transregionalne unije u svim zemljama istočne Evrope u kojima je živio značajan broj pripadnika romske manjine. Ipak, počeci ovog socijalnog, političkog i kulturnog procesa obnove bili su teški, pošto su postojale velike tenzije unutar Roma zbog kulturne i socijalne heterogenosti, i jaz između demokratskih principa i tradicionalnih vlasti, kao i između političkih i ličnih ambicija. Štaviše, postojala je velika politička opozicija samostalnim romskim organizacijama.

Veoma brzo se 90-ih godina pojavljuju nevladine organizacije koje su se bavile ljudskim pravima, unapređenjem uslova smeštaja, pružanjem pravne pomoći, promovisanjem obrazovanja, poboljšanjem zdravlja, socijalnom pomoći, lobiranjem u medijima, trenin-



II. 6

*Emil Ščuka (levo), izabran za generalnog sekretara IRU na Četvrtom svetskom kongresu Roma i za predsednika na Petom kongresu, razgovara sa Estrefom Abduramanoskim, predsednikom Unije Roma Australije. Prag, jul 2000. godine.*

(iz Acton / Klimová 2001, p. 192)



II. 7

*Ljubov Demetrova, Unija ruskih Roma, peva romsku himnu na otvaranju Petog svetskog kongresa Roma u Pragu.*

(iz Acton / Klimová 2001, p. 171)

gom medijatora, obaveštavanjem štampe, itd. Ova „Ciganska industrija”, kako su je sarkastično nazivali, bila je finansirana iz inostranstva, naročito iz fondacija i fondova iz SAD, i na njenom čelu su skoro isključivo bili neromi, s više aspekata bila je i još uvek je problematična.

Opšta primerenost i efikasnost mnogih napora stalno su bili preispitivani. Angažovanje uticajnih međunarodnih organizacija, kao što je „Institut za otvoreno društvo” i finansiranje agencija za pravno zastupanje, konkretno „Centra za prava evropskih Roma” (ERRC)

iz Budimpešte, doprinelo je da se pitanja istočno-evropskih Roma podignu na nacionalni i međunarodni nivo. S druge strane, skoro, po pravilu, to nije obezbedilo mogućnost za zapošljavanje Roma, uprkos različitim programima obuke koji su navodno osmišljeni u tu svrhu.

#### POLITIČKA PARTICIPACIJA NA NACIONALNOM NIVOU I NIVOU ZAJEDNICE

Slom komunističkih režima Romima nije samo omogućio da se bave lobiranjem u svojim zemljama i u inostranstvu, nego im je pružio mogućnost da učestvuju u nacionalnoj politici. Oni su pristupili političkim partijama čiji su simpatizeri bili kako bi se uključili u izborne liste, ili su osnovali svoje sopstvene partije, koje su formirale koalicije s krupnim partijama slične ideološke orijentacije. Na ovaj način, romski predstavnici u Rumuniji, Bugarskoj, Češkoj Republici, Slovačkoj i Mađarskoj ušli su u parlament. Godine 2004. mađarski političar i antropolog Livia Járóka (iz konzervativne partije FIDESZ-MPSZ) i stručnjak za komunikacije i novinar Viktória Mohácsi (iz

liberalne SZDSZ) postale su članice Evropskog parlamenta. Prvi poslanik Evropskog parlamenta romskog porekla bio je Juan de Dios Ramirez-Heredia, koji je 1986. godine osnovao i predsedavao Španskoj uniji Roma. On je kratko vreme 1999. godine bio član Evropskog parlamenta.

U Čehoslovačkoj, u martu 1990. godine, npr. predstavnici romske inteligencije registrovali su kod Ministarstva unutrašnjih poslova romsku političku partiju na državnom nivou - Romska građanska inicijativa („Roma Občanska Inicijativa”, ROI). Njen lider, Emil Ščuka, kasnije je postao predsednik Međunarodne unije Roma. Juna 1990. godine, ROI je učestvovao na parlamentarnim izborima u koaliciji s Građanskim forumom i pokretom „Javnost protiv nasilja”; ovi politički pokreti imali su ključnu ulogu u slomu komunističkog režima. ROI je dobio

četiri mandata u češkom nacionalnom parlamentu i jedan mandat u slovačkom nacionalnom savetu.

ROI je odlučio da se kandiduje kao nezavisna politička partija na parlamentarnim izborima 1992. godine. Međutim, osvojio je samo 0,53% glasova. Porast broja sukoba između Roma i pripadnika većinskog stanovništva sredinom 90-ih godina indirektno je uticao na osnivanje nove romske političke organizacije pod nazivom Romska inteligencija za koegzistenciju u Republici Slovačkoj (RIS). Još od 1998. godine romski političari pokušali su da objedine romske političke partije u Slovačkoj, ali su pregovori bili neuspešni.

Na lokalnim izborima 1998. godine bili su uspešniji. Romi su uglavnom bili kandidati s liste ROI i RIS, nezavisni kandidati, ali su se, takođe, pojavljivali na listama kandidata drugih partija. Za odbornike kandidovala

## MAĐARSKA: LOKALNE I NACIONALNE STRUKTURE PODRŠKE

*Kao institucionalni okvir države, 1990. godine osnovana je Kancelarija za nacionalne i etničke manjine (NEKH) kako bi se unapređivala i kontrolisala politika prema manjinama u Mađarskoj.*

*Zakonom o manjinama iz 1993. godine proširena su prava manjina i propisan jedinstveni sistem manjinske samouprave, koji je omogućio manjinama da same osnuju svoja tela koja će saradivati s državnim i lokalnim organima. Taj sistem samouprave u odnosu na romsku i ostale manjine uspostavljen je 1995. godine. Svaka od oko 1.000 lokalnih romskih samouprava dobila je državnu pomoć od 2.700 evra. Romskim organizacijama zajednice su bile obavezne da obezbede lokalnu infrastrukturu. Međutim, u tom kontekstu, zajednice često objašnjavaju da one samo mogu reagovati u okviru svojih „mogućnosti”. Još jedan problem s takvim sistemom bila je činjenica da je do skoro svako mogao da glasa za predstavnika manjinskih odbora, te je zbog toga bilo procenjeno da su Romi*

*činili manje od deset odsto onih koji su glasali za romske odbore. Izmenama Zakona u junu 2005. godine propisano je da se glasači, kako bi sačuvali pravo glasa, moraju registrovati kao Romi kod romskih organizacija. Ali, procenjeno je da bi samo trećina Roma bila spremna da se zvanično registruje kao takva, a, prema tvrdnjama organizacija, još manji broj bi želeo da se registruje za izbore.*

*Godine 2002. vlada je osnovala novu Romsku kancelariju u sklopu Kabineta premijera, kako bi koordinirala romske politike u okviru vlade. Na taj način su se specifični romski problemi mogli razmatrati na najvišem političkom nivou. Mnoge nadležnosti Kancelarije za nacionalne i etničke manjine koje su se odnosile na socijalnu integraciju Roma i koordinaciju sektorskih politika preuzela je nova Romaska kancelarija. Kancelarija za nacionalne i etničke manjine zadržala je nadležnosti u oblasti romske kulture i manjinskih prava. Uz to, uvedena je institucija parlamentarnog komesara za etničke i nacionalne manjine (ombudsmana za manjine). Ova institucija prati implementaciju manjinskih prava, istražuje žalbe i daje pravne lekove za kršenje prava nacionalnih i etničkih manjina.*

su se 254 romska kandidata, a sedam kandidata za mesto gradonačelnika. Ukupno 56 Roma izabrano je za odbornike, a šest romskih kandidata postali

su gradonačelnici. Pokušaji ujedinjenja nisu dali značajne rezultate. Oni nisu uspeali da se slože oko zajedničke strategije učešća na parlamentarnim izbori-

ma 2002. godine, na kojima zbog toga, kao uostalom i na svim izborima posle 1990. godine, nisu osvojili mandate za Rome u parlamentu.

### IZAZOVI SARADNJE

Uopšteno govoreći, u poređenju s visokim procentom Roma koji su živeli u zemljama centralne i istočne Evrope, njihov politički uticaj još uvek je veoma mali. Razlog za to se može naći ne samo u ignorisanju i nedostatku finansijske pomoći neroma nego i u velikoj heterogenosti romske populacije širom Evrope.

Mnoge grupe se značajno razlikuju posebno po uslovima smeštaja, jeziku (neki se služe romskim jezikom (romani), a neki ne; oni koji se služe njime govore različitim dijalektom, itd.), nivou marginalizacije, asimilacije i integracije. Ovi faktori utiču na „romsko biće” („romanipen”) – na ispunjenje i očuvanje specifične kulture Roma, odnosno, samopouzdanja i socijalnog statusa u okviru romskog društva. Priпадnici „tradicionalnih”, „autentičnih” grupa Roma često ne saraduju s pripad-

nicima „asimilovanih” grupa, koje se uglavnom smatraju inferiornim.

Druge tenzije unutar romskog pokreta su rezultat heterogenosti njihovih lidera. Ovu grupu čine ljudi koje Romi najviše poštuju, ali često su to ljudi nedovoljno obrazovani i obučeni za rad u savremenim administrativnim strukturama. Odnedavno, raste broj mladih, obrazovanih ljudi koji preuzimaju političku odgovornost. Kontrast između tradicionalnog i demokratskog rukovođenja doveo je do naglog povećanja broja romskih organizacija i borbe za pravo na zastupanje.

Uprkos razlikama između pojedinih organizacija, u nekim zemljama bilo je moguće osnovati koalicije radi barem delimičnog ostvarenja jedinstvene forme delovanja. Rešavanje unutrašnjih sukoba je od ključne važnosti, posebno zato što ne postoje značajne razlike između pojedinih organizacija u zemljama istočne i jugoistočne Evrope kada je reč o njihovim zahtevima (priznavanje Roma

kao etničke i nacionalne manjine, finansijska podrška nezavisnih kulturnih centara, prisustvo u medijima i adekvatna zastupljenost u političkim organizacijama).

U Zapadnoj Evropi, takozvani autohtoni (dobro situirani) i alohtoni (novopridošli) Romi međusobno se politički sukobljavaju zbog njihovih različitih pravnih statusa. U Austriji, npr. Romi koji su u zemlji živeli sto ili više godina dobili su status manjine, alohtoni Romi, međutim, nisu dobili takav status, bez obzira na to što poseduju austrijsko državljanstvo ili ne. U skladu s tim, oni ne uživaju prava i podršku koja se pruža etničkim grupama. Rezultat toga je da se mnoge romske organizacije u Austriji, kao i u mnogim drugim zemljama, fokusiraju na interna pitanja grupe, a saradnja između njih je ograničena. Postoji nekoliko izuzetka, npr. Nacionalni kongres iz Hamburga (RNC) ili „Romano Centro” iz Beča, koji i novopridošlim Romima pružaju pravnu, socijalnu i obrazovnu podršku.

## NEMA POTREBE ZA PATERNALIZMOM

Osnivanje organizacije „Euro-Roma” u Bugarskoj je krupan događaj u razvoju emancipacije Roma. Godine 1998, 3.386 delegata iz 205 lokalnih romskih komuna okupilo se u Sofiji radi konsolidovanja Roma, bez obzira na to kojoj grupi pripadaju. „Euro-Roma” koju su osnovali sami Romi, pre svega Kalderaši, počela je da dokazuje da Romi nemaju potrebu za tim da ih sponzorišu država ili (međunarodne nevladine organizacije. Ova inicijativa dovela je do značajnog uspeha različitih romskih partija na opštinskim

izborima 1999. godine. Iako se pritisak na osnovane partije povećavao – romski lideri su ili bili uhapšeni ili bili u egzilu – narednih godina na lokalnim izborima 2003. godine postignut je još veći uspeh, 164 Roma izabrano za članove različitih opštinskih odbora. Osim toga, veći broj Roma izabran je za gradonačelnike mnogih sela u kojima su uglavnom nastanjeni Romi.

II. 9

(vidi Marushiakova / Popov 2005, pp. 433-455)

## PERSPEKTIVE

Zahvaljujući osnivanju romskih organizacija, međunarodnom lobiranju, saradnji s međunarodnim organizacijama i institucionalizaciji romskog pitanja, Romi danas imaju mogućnost da utiču na političke procese na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou.

Tokom prethodnih godina, različita odeljenja Saveta Evrope i Evropske unije bavila su se pitanjima Roma. Njihove brojne preporuke, međutim, nisu dale značajne rezultate. Ipak, postoje dva nova razvoja događaja, koja, sudeći po njihovoj formi i prvim rezultatima, mogu biti odlična potvrda velikog napretka postignutog u procesu romske emancipacije.

„Evropski forum Roma i nomada” (ERTF) osnovan je 2004. godine u Strazburu. Kao panevropska asocijacija, forum ima za cilj da okupi međunarodne i nacionalne romske organizacije i da ih poveže sa Evropskom komisijom, Save-  
tom Evrope, OEBS-om i drugim međunarodnim telima i organizacijama. Prvo zasedanje ERTF-a održano je u decembru 2005. godine, na kom je za predsednika izabran Rudko Kawczynski, lider Romske nacionalnog kongresa. Forum je registrovao svoja nacionalna tela, koja, sa svoje strane, vrše registraciju različitih organizacija koje učestvuju i imaju pravo glasa na Skupštini foruma u Strazburu. Godine 2005, posle konferencije u Mađarskoj koja je održana 2003. godine, na osnovu in-

icijative devet vlada zemalja istočne Evrope (Bugarske, Hrvatske, Češke Republike, Mađarske, Rumunije, Slovačke Republike, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Srbije i Crne Gore) i međunarodnih institucija (između ostalog Evropske komisije, Saveta Evrope, Svetske banke), međunarodnih nevladinih organizacija (kao npr. Instituta za otvoreno društvo) i međunarodnih romskih organizacija period do 2015. godine proglašen je „Dekadom uključivanja Roma”. Tek u narednom periodu biće moguće proceniti rezultate ove inicijative, ali činjenica da Dekada Roma obuhvata više država istočne Evrope i to na vladinom nivou, kao i romske organizacije, sama po sebi, predstavlja značajan događaj u istoriji romske samoorganizacije i emancipacije.

## Bibliografija

*Acton, Thomas / Klímová, Ilona (2001) The International Romani Union. An East European answer to West European questions? Shifts in the focus of World Romani Congresses 1971-2000. In: Guy, Will (ed.) Between past and future. The Roma of Central and Eastern Europe. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 157-226* | *Hancock, Ian (2002) We are the Romani people. Ame sam e Rromane džene. Hatfield: University of Hertfordshire Press* | *Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2005) The Roma - a Nation without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies. In: Burszta, Wojciech et al. (eds.) Nationalism Across the Globe. Poznan: School of Humanities and Journalism, pp. 433-455* | *Matras Yaron (1998) The development of the Romani civil rights movement in Germany 1945-1996. In: Tebbutt, Susan (ed.) Sinti and Roma in German-speaking society and literature. Oxford / Providence: Berghahn, pp. 49-63*